

Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini*

Arş. Gör. Meryem TEKİN EPİK¹

Arş. Gör. Özal ÇİÇEK²

Arş. Gör. Selin ALTAY³

Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini

Öz

Geleneksel sosyal politikanın en temel mekanizması olarak kabul edilen aile, birbirlerine kan bağı, evlilik ve diğer yasal yollardan akrabalık bağı ile bağlı olan, çoğunlukla aynı evde bir arada yaşayan, yetişkin üyelerinin çocukların bakımı için sorumluluk aldığı ve içindeki bireylerin cinsel, psikolojik, toplumsal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı bir insan topluluğu olarak tanımlanabilir. Endüstrileşme öncesi tarım toplumlarının geleneksel geniş aile yapısı, üretim sisteminde yaşanan transformasyonla birlikte çözülmüş ve eğitim, sağlık, güvenlik gibi fonksiyonlarını tarihsel süreç içerisinde birtakım kamusal mekanizmalara aktarmıştır. Bununla birlikte bazı temel fonksiyonlarını korumaya devam eden aile mekanizması, günümüzde toplumsal yaşam içerisinde alternatifi olmayan ve önemini koruyan sosyal bir organizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzlem ışığında, aile kurumunun yapısında meydana gelen dönüşümler, gelenekselden moderne evlilik, ebeveyn ilişkileri, aile içerisinde kadın ve erkeğin statü ve rollerinde birtakım farklılıklara neden olmaktadır. Bu çalışmayla hedeflenen tarihsel süreç içerisinde ailenin geçirdiği dönüşüm ve bunun sosyal politikaya olan etkilerini teorik bir çerçevede analiz etmektir. Bu amaçla; ilk etapta ailenin ilkel toplumlardan endüstrileşme sürecine kadar olan geleneksel rolleri ve bu rollerdeki dönüşümler sosyal politikayla olan bağlar kapsamında ele alınacak, ardından endüstrileşme sonrası yeni oluşan çekirdek ailenin kapitalist üretim ilişkileriyle olan kurgusal bağlarının modern sosyal politikanın meydana gelişindeki etkileri irdelenecek, son olarak ise; 21. yüzyılın post modern aile yapısı ve ortaya çıkan alternatif aile modellerinin günümüz sosyal politikasına etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Sosyal Politika, Ataerkillik, Geleneksel Aile, Modern Aile.

* Bu çalışma; 12-15 Mayıs 2016 tarihleri arasında Isparta'da düzenlenen V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi'nde sunulmuştur. (http://www.tlck.org.tr/wp-content/uploads/2016/05/V_TLCK_ozet_kitapci.pdf; sf.160.)

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi Anabilim Dalı, meryemtekin48@gmail.com

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, ozalcicek@hotmail.com

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, selin-ing@hotmail.com

Changing and Unchanging Roles of Family in the Historical Process as a Medium of Social Policy

Abstract

The family accepted as the fundamental mechanism for traditional social policy can be defined as a community which is consanguineous or related to one other through marriage and other legal ways, mostly living together inside the same house, where adults assume the responsibility of children and a community wherein the sexual, psychological, social, cultural and economic necessities of the members are met. The traditional extended family structure of the pre-industrialisation agricultural society has been disintegrated by the transformation in the production process and in the historical process, and some of its functions, such as education, health, security have thus been transferred to certain public mechanisms. However, the family mechanism preserving some of basic functions is still regarded as a social organism today in social life which has no alternative and which is crucial. In this view, the transformations experienced in the structure of the agent of family have caused some differences in marriage, parent-children relations and in the status and roles of women and men in the family. The aim of the study is to analyse the transformation that the family underwent in the historical process and the eventual impacts on social policy with a theoretical point of view. To that end; in the first part, the traditional roles of the family ranging from primitive society to the industrialisation process and the transformation in these roles will be discussed within the framework of their implications with social policy; which will be followed by the scrutiny of the impacts of the fictional connections of nuclear family formed in the ex-industrialization period with the capitalist relations of production on the emergence of modern social policy; finally, the impacts of post-modern family structure of the 21st century and the emergent alternative family models on modern-day social policies will be assessed, as well.

Keywords: Family, Social policy, Patriarchy, Traditional family, Modern family.

Giriş

Birbirlerine kan bağı, evlilik, doğum, evlatlık edinme gibi yollarla bağlanan, aynı ortam içerisinde yaşayan, neslin devamı için üreme gereksinimiyle hareket eden ve kuşaklar arası devamlılığı sağlayan aile, toplumun en temel yapı taşıdır. Geçmişten günümüze aile kurumu, üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümlerle birlikte yapısal ve fonksiyonel olarak değişime uğramış ve bu süreç içerisinde bazı özelliklerini kaybederken, bazı özelliklerini de korumaya devam etmiştir. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte, evlilik, aile içi ilişkiler, rol ve statüler yeniden dizayn olmuştur. Bu sebeple ilk aşamada; aile sisteminde meydana gelen değişimleri anlamlandırabilmek açısından aile kavramını tanımlandırmak gerekmektedir.

Aile Kavramı

Aile sözcüğü, Latince “famulus” evcil köle anlamındadır. “Familia” tek efendiye bağlı olan kölelerin tümü, diğer bir ifade ile kandaş ve kayınların topluluğu anlamına gelmektedir (Hançerlioğlu, 1976: 34).

Ailenin evrensel olduğu söylenebilir ancak evrensel bir tanımını yapabilmek güçtür. Çünkü aile kurumu toplumdan topluma çeşitlenmektedir. Türk toplumunda ailenin tanımlarına bakılacak olursa:

Gökçe’ye göre aile; “Anne-baba, çocuklar ve iki tarafın kan akrabalarından (aile biçiminin gereksinimlerinden) oluşmuş ekonomik ve toplumsal bir birliktir” (Gökçe, 1991: 207).

Özgüven’e göre: “Evlilik bağıyla başlayan, akrabalık ve sosyal bağlarla birbirlerine bağlanan, birçok role sahip, karşılıklı etkileşimde bulunan, genellikle aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, üyelerinin psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan bir birimdir” (Günindi ve Giren, 2011: 351).

Ozankaya’ya göre; “Aile, içinde insan türünün belli biçimde üretilip, topluma kazanılma sürecinin belli ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve anne babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur” (Ozankaya, 1979: 233).

Sayın’a göre: “Biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk kez ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir” (Ekici,

2014: 210).

Nirun'a göre: "Üyeleri arasındaki ilişkiler ve etkileşim yönünden sosyal bir grup, sosyal ve ekonomik yönden bir birlik, sosyal yaşamın temel göstergelerinden biri olarak bir örgüt, üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ve yürütülmesinde sistematik kuralları bulunan en küçük sosyal yapıdır" (Günindi ve Giren, 2011: 351).

Eyce'ye göre: "Aile, ilk başta kan bağıyla oluşan ve evlilikle kurulması tamamlanan asli bir birimdir" (Eyce, 2000: 225).

Batı toplumlarında aile tanımlarına bakılacak olunursa:

Mac Iver ve Page aileyi "Çocuk dünyaya getirmek ve bu çocukları yetiştirme özellikleri gösteren bir grup" olarak; Summer ve Keller, "En az iki neslin bir arada bulunduğu kan bağı ile karakterize edilen sosyal bir örgüt"; Kingles Davis ise: "Aralarında kan bağı sebebiyle birbirlerine akraba olan bir grup insan" olarak tanımlamıştır (Könezoğlu, 2006: 1).

Amerika Birleşik Devletleri'nde resmî kurumlar aileyi: "Doğum, evlilik, evlatlık edinme veya tercih yoluyla bir ilişkisi olan ve bir hanede birlikte yaşayan iki veya daha fazla kişinin oluşturduğu küme" olarak tanımlamışlardır (Canatan, 2013: 61).

Hollanda Aile Konseyine göre, "Bir veya birden fazla çocuğun yetiştirildiği her yaşam ünitesine aile denilmektedir" (Canatan, 2013: 61). Bu tanım, çocuk merkezli bir aile kavramsallaştırmasıdır. Bir veya birden fazla çocuğun yetiştirildiği her yaşam alanı aile olarak görülmektedir. Bu noktada ailenin oluşumuna dair herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Eşcinsellerin resmî olarak evlilik yapma hakkının bulunduğu bu ülkede, evlatlık edinen eşcinsel eşlerin kurduğu yaşam biçimi bu aile tanımına uygun düştüğü gibi, resmî veya dinî nikâhı olmadan bir arada yaşayan çiftlerde bu tanımın kapsamına girmektedir. Hollanda, "samenleven" (birlikte yaşamak) denilen ikinci yaşam biçimini de yasal olarak aileye denk kabul etmektedir (Canatan, 2013: 62).

Aile tanımı birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte; hepsinin ortak noktası toplumun temel biriminin aile olduğunu vurgulamasıdır (Günindi ve Giren, 2011: 351).

Ailenin Tarihsel Gelişim Evreleri ve Bu Evreler İçerisinde Üstlendiği Roller

Aile kavramına ilişkin ele alınan kuramsal edinimler antropoloji, sosyoloji ve tarih bilimlerinin ortak bir değerlendirme sahası olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda ailenin tarihsel gelişim evreleri irdelenirken ilk aşamada 19. yüzyıla ait evrimsel kuramların kabulü etrafında bir düşünsel zincir oluşturulmuş ve ekonomik altyapıdaki her teknolojik dönüşümün yeni bir aile tipi ya da yapılanma süreci meydana getirdiği tarzında yapılan analizler genel kabul görmüştür. Bu kuramlar; ailenin kökeninin oluşmasında ileri sürülen cinsel serbesti

tezinin zaman içerisinde tek eşli aileye evrildiği şeklinde bir değerlendirme kriteri geliştirmiştir.

Bu konuda analizlerde bulunan Morgan'a göre; temelde sayılabilecek her türlü kuralın dışında mutlak cinsel serbestiyle başlanan ilişki ağlarının dört aşama sonunda bugünün tek eşli ailesine ulaştığı ifade edilebilir. Morgan'ın analizine göre bu aşamalar; kandaş aile, ortaklaşa aile, iki başlı aile ve tek eşli aile şeklindedir (Morgan, 1986: 87). Bachofen, insanlık tarihinin ilk aşamada bir cinsel serbesti dönemi yaşadığını bunun ardından ise; kadınların oldukça saygı ve itibar gördüğü bir anaerkil dönem yaşandığı vurgusunu yapmıştır (Örnek, 1971: 37). Briffault ise; ailenin ilk temsili örneklerinin anaerkil dönemde yaşandığı vurgusunu yaparken, süreç içerisinde tarihsel evrimin patriarkal bir dönüşüm yaşadığını ve günümüzün en sık görülen çekirdek aile tiplemesinin 19. yüzyılda beliren en somut örneği olduğunu ifade etmiştir (Gökçe, 1976: 54).

Lakin bu kuramsal değerlendirmeler, 20. yüzyılın başından itibaren antropologlar ve tarihçiler tarafından eleştirilerek mutlak bir cinsel serbestinin varsayımsal bir olgu olduğu genel bir kabul görmüştür (Kandiyoti, 1984: 4). Bu durum; tüm insanlık tarihi içerisinde birtakım kurallara sahip aile biçimlerinin var olduğunun bugün en geçerli görüş olarak görüldüğünü göstermektedir (Çağatay, 1990: 114).

Avcı ve Toplayıcı Toplumlarda Aile Olgusu ve İçsel Roller

İnsan toplulukları doğumlarından itibaren belirli bir yaşam alanı içerisinde yer alarak bu yaşam alanını ellerindeki teknolojik seviyenin de belirleyiciliği altında dönüştürmeye çalışmışlardır. Tarihsel gelişim sürecinin bu aşamadaki temel basamak zincirini belirleyen durum da mevcut dönemde üretim süreci içerisinde kullanılan metot, araç ya da kaynaklardan oluşmuştur. Bilinen tarihsel sürecin ilk aşaması olarak görülen avcı ve toplayıcı toplumlar (İlkel Komünal Toplum) bu çerçevede içerisinde değerlendirildiğinde avlanma ve toplayıcılıktan oluşan ilk iş bölümü; ilk ayrışmaların bir kurumsal çatı (aile) içerisinde görülmesine olanak sağlamıştır.

Avcı ve toplayıcı toplumlar içerisinde erkekler avcılık yaparak, kadınlar ise; toplayıcılık faaliyetinde bulunarak tarihin bilinen ilk iş bölümü farklılaşmasını meydana getirmişlerdir (Arat, 1986: 21; Michel, 1984: 25). Bu toplumlar içerisinde erkeklerin avladıkları hayvanları, kadınların ise topladıkları bitki ve canlıları paylaşmak üzere getirdiği kabile görünümü ilk organizasyonlar, ailenin bilinen ilk sosyal yapısını belirlemiştir. Bu durum süreç içerisinde ilk evlilik şekillenmeleri ve sosyal yaşam tarzlarını oluşturmuş ve aynı zamanda ilk hegemonyal süreçleri de meydana getirmiştir (Eyce, 2000: 227).

Bu tarz toplumlarda soyun süregelmesinde yalnızca kadınların rolünün aktif olarak bilinmesi

kadınlara doğurganlıklarından kaynaklı olarak özel bir statü verilmesine yol açmıştır. Sürekli besin edinimi açısından daha istikrarsız bir durumu temsil eden avcılık olgusu karşısında, toplayıcılık alanının kabileye dolayısıyla da hane içerisinde aileye besin aktarımı açısından daha fazla katkısının da olmasının etkisiyle kadın hem aileye besin sağlayan, hem de doğurganlık yetisiyle kutsal kabul edilen bir algıya sahip olmuştur (Arat, 1986: 21). Bu durum ise; avcı ve toplayıcı dönemin anaerkil bir dönem olarak tarih sahnesinde yer aldığını göstermiştir.

Tarım Toplumunda Aile Olgusu ve İçsel Roller

İnsanın doğayla giriştiği ve yaşam savaşı verdiği mücadele, insanların kendilerini koruyabilecekleri pozisyonları sağlayabilmek ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri birtakım teknik gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bilinen tarihsel süreç içerisinde toprağın insanlar tarafından kullanımının artmasıyla birlikte ilk toplumsal devrim olan tarım (neolitik) devrimi gerçekleşmiştir (Mc Neill, 1989: 19-21). İlk aşamada bahçe tarımı olarak adlandırılan ve hayvanların evcilleştirilmesini temel alan bir süreç ile başlayan bu dönüşüm; (Mazoyer ve Roudart, 2009: 54-55) göçebe kavimlerin giderek yerleşik hayata geçmesi, av besinlerinin tükenerek, beslenme süreçlerinde toplayıcılık ve yabani tahılların öneminin artmasıyla birlikte yeni bir sürece evrilmiştir. Tohum ve tahılların yeniden üretilebildiğinin görülmesi ile birlikte tanelerin öğütülebilmesi adına ağır taşların kullanılarak değirmenlerin yapılması, tohum saklama adına yeni usullerin bulunması ve çömlek yapımı gibi icatların da oluşumunu sağlamıştır (Mc Neill, 1989: 22). Kadınların iplik eğirerek dokumayı keşfetmeleri ve bu bilgiyi yeni yetişen çocuklarına aktarmalarıyla birlikte kültürel aktarıcılık rolü de giderek belirginleşmeye başlamıştır (Eyce, 2000: 228).

Çapa aracılığıyla yapılan tarımın yerini, hayvan gücüne dayalı sabanla yapılan üretimin almasıyla birlikte üretim sürecinde kadının belirgin olan rolü erkeğe geçerek, üretim fazlası sonucu oluşan besin ile birlikte nüfus patlaması meydana gelmiş ve tam anlamıyla göçebe toplulukların yerine yerleşik kuralların olduğu kasaba ve kent olgusu yerleşmiştir (Mc Neill, 1989: 22). Bu durum mevcut siyasal düzeneğin de birtakım kurallara tabii kılınmasını gerektirmiş ve devlet mekanizması böyle bir ihtiyaç doğrultusunda oluşmuştur. Süreç içerisinde yerleşik topluluklar arasında savaşlar yoluyla köle ticareti ve zorla angarya çalıştırma sistemi oluşmuş ve köleci toplum düzeneği, tarım devriminin oluşturduğu şartlar altında meydana gelmiş ve böylece tarihteki ilk sınıflı topluluklar, yerleşik hayatın meydana geldiği tarım toplumlarında oluşmuştur.

Bu sosyal, siyasal ve iktisadi dönüşümlere bağlı olarak aile yapısı da değişime uğramıştır. Avcı ve toplayıcı toplumların kabileye dayalı aile anlayışı ve anaerkil yapısı giderek deforme

olmuş ve tarım toplumunun insanları yerleşik hayata tabii kılması süreciyle birlikte geleneksel geniş aile kavramı ve patriarkal ilişkiler zinciri oluşmuştur (Eyce, 2000: 228; Çelebi, 1990: 13).

Geleneksel toplumlarda hemen hemen birçok fonksiyonu kendi içsel bünyesinde toplayan ve en az üç kuşağın birlikte yaşadığı, genel olarak ekonomik ve siyasi açıdan bir birlik olarak değerlendirilen geleneksel geniş aile, üyeleri arasında hiyerarşik bir iş bölümü düzenlemesi oluşturmuştur. Bu hiyerarşik sistem içerisinde bireyler, demografik kimliklerine de bağlı olarak birtakım rollerde yer alarak, aile içerisinde farklı konumlarda şekillenmişlerdir. Bireylerin farklı konumlarda konuşlanmasında rol oynayan temel etmenler; cinsiyet, yaş, evlilik durumu, doğurganlık ve genel sağlık koşulları olarak ifade edilebilir. Bu perspektiften bakıldığında; erkek kadından, yaşlı gençten, evli bekârdan, çocuk sahibi olan kısırdan, sağlıklı olan sağlığı zayıf olandan daha üstün bir koşullanmada konumlandırılmıştır (Özbay, 1984: 37).

Geleneksel geniş aile içerisinde, en temelde aile kavramı önemli olup, bireyler ikinci planda yer alır (Gökçe, 1976: 61). Sosyal alandaki kontrol mekanizmasının ve ortak bir kader birliğinin hegemonya koşullarını belirlediği bu aile tipolojisi içerisinde, hiyerarşinin en tepesinde yaşlılar yer almaktadır. Yaşlılar, üretim süreçleri temel olmak üzere, ailenin tüm fonksiyonlarının karar vericisi ve denetleyicisidir. Ailenin diğer fertleri ise; yönetici pozisyonundaki yaşlı aile liderinin denetimi bünyesinde, kendilerine verilen işleri yaparak gerekli sorumlulukları yüklenmektedirler (Eyce, 2000: 229).

Geleneksel geniş aile içerisindeki bu rol dağılımı doğrultusunda; geleneksel geniş ailenin fonksiyonlarını şu şekilde sıralayabilmek mümkündür (Gökçe, 1976: 61-62; Yasa, 1974: 3):

Ekonomik Fonksiyon: Bütünsel bir algıyla ailede gelir tek elde toplanır ve masraflar da tek elden yapılır. Ekonomik bir işletme olarak değerlendirilebilecek geleneksel geniş aile içerisinde bireysel mülkiyet değil akrabaların ortak mülkiyeti söz konusudur.

Koruyuculuk Fonksiyonu: Yardımlaşma ve toplumsal anlamda sosyal güvenliğin sağlanması özellikleri, geleneksel geniş ailenin en temel fonksiyonlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Endüstri toplumu içerisinde devletin kurumsal fonksiyonu hâline gelen bu temel fonksiyonlar tarım toplumunun hükümranlılığının sürdüğü dönemde aile tarafından gerçekleştirilmiştir.

Psikolojik ve Biyolojik Fonksiyonu: Geleneksel geniş aile içerisinde aile üyelerinin kendi aralarındaki duygusal bağın güçlü olduğu; gerek eşler, gerek çocuklar gerekse de aile içerisindeki diğer fertlerin arasında sevgi-saygı ve güven hissiyatının oluşturulmasında psikolojik etkenler açısından ailenin temel fonksiyonlarının bu dönemde önemini koruduğu

söylenmektedir. Ailenin varlığını koruyabilmek adına, soyu devam ettirebilmek düşüncesi ailenin en temel fonksiyonlarından biri olan biyolojik fonksiyonu temsil etmektedir. Gerek psikolojik gerekse de biyolojik fonksiyonlar, geleneksel geniş aile kurgusunun yaşandığı toplumlarda aile kavramının en gelenekselleşmiş fonksiyonları olarak bilinmektedir.

Eğitim Fonksiyonları: Aile üyelerinin hem mesleki hem de dinî alandaki eğitimleri aile içerisinde verilmektedir. Genel olarak ailenin en yaşlı bireylerinin üstlendiği bu fonksiyonla birlikte gelecek nesiller ailenin kanıksanmış normlarına göre yetiştirilmektedir.

Dinî Fonksiyon: Aile üyelerine yalnızca dinî eğitim verilmeyip dinsel birlikteliğin sağlanabilmesi adına üyelerinin ibadet ve dinî amellerinin organizasyon ve denetimi bizzat aile tarafından sağlanmaktadır.

Boş Zamanların Değerlendirilmesi Fonksiyonu: Üyelerin eğlendirilmesi ve dinlendirilmesine yönelik fonksiyonlar da geleneksel geniş ailenin sorumluluk sahası içerisinde yer almaktadır.

Prestij Sağlama Fonksiyonu: Aile üyelerinin mevcut statüsel durumları yine ailenin kendisinden ileri gelmektedir. Soyluluk, asillik gibi kan bağı ya da mesleki statünün ana kaynağı ailenin kendisinden oluşmaktadır.

Geleneksel geniş aile yapısı, modernleşme süreciyle birlikte uğradığı yapısal dönüşümlerin etkisiyle, fonksiyonlarının büyük bir kısmını modern toplumdaki ilgili kurumlara devretmek durumunda kalmıştır. Endüstri devrimi ile birlikte meydana gelen sosyal hareketlenmeler, piyasa mekanizmasının tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar belirgin hale geldiği yeni bir üretim yapılanması, kitlesel seri üretim ve bunun ortaya çıkardığı iş bölümü ve yeni mesleki uzmanlaşmalar ile birlikte geniş ailenin fonksiyonları evrimsel bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Kadınların çalışma yaşamında daha fazla yer almaya başlaması, kadın-erkek eşitliği üzerine feminizm içerikli düşüncelerde görülen artışlar, liberal demokrasinin iddiası içerisinde yer alan demokrasi, insan hakları vb. kavram setleri hem bireyi hem de bireyleri bir arada tutan en temel altyapı taşı olan aile kurumunu derinlemesine etkilemiştir. Bunun sonucunda ise; ortaya çıkan şehir yaşamı, sosyal hareketlilik ve endüstri sahasındaki gelişmeler çekirdek aile tipolojisini yaratmıştır (Eyce, 2000: 230).

Kapitalist Toplumda Aile Olgusu ve İçsel Roller

Temelleri, 14. yüzyıldaki İtalyan Rönesansı içerisinde ilk filizlerini veren ve dokumacılık alanında manifaktür bir sistem ile yürütülen kapitalist sistem, para akışının kolaylaşmasını sağlayan bankacılık sisteminin Floransa'da bankerlik sistemi ile büyümesi sonucunda evrensel bir sistem olma konusunda ilk nüvelerini vermeye başlamış; bu durum kentlerde ticaretle uğraşan yeni bir sınıfın (burjuva) doğmasını sağlamıştır. Bu süreçte değişimin motoru görevini ise; zanaatkârlık ve manifaktür sanayi kesimi üstlenmiştir (Braudel, 2013:

27-28). Bu dönem; aynı zamanda manifaktür sahada çalışan kadınların ev ortamı içerisinde eşlerine yardımcı olmak adına iş olarak üretime geçtikleri (eve iş verme sistemi) bir dönemi temsil etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu süreci tamamıyla değiştiren nokta ise; makinalaşmayla birlikte görülen sanayi devrimi olmuştur. Kapitalist toplumdaki dönüşümü anlamlandırabilmek açısından her şeyden önce en temel iki değişime odaklanmak gerekmektedir: Tarım toplumundan veya toprağa bağlı geniş üretim tarzından, makineye dayalı seri üretim tarzına geçiş ve bunun bir yansıması olarak da geleneksel toplum tiplerinden modern toplum biçimlerine yönelik dönüşüm (Giddens, 2012: 33-37).

Makineye dayalı seri üretim tarzına geçişle birlikte insanoğlu tarihte o güne kadar görmediği ölçüde hızlı bir tüketim kültürü edinmeye başlamış, yeni yerleşim sahaları olan kentlerde nüfus hızla büyümüş, tarımdan kopmaların hızlanması ile birlikte kır ve kent arasında temel bir ayrım oluşmaya başlamış, bu şekilde sanayi kapitalizminin değişiminde temel etkileri olduğu söylenen kentsel değişim ve gelişim süreçleri modern kapitalist toplumun değişim motorlarından biri kabul edilmiştir (Lefebvre, 2014: 28). Bu yeni yaşam sahası içerisinde toplum “sınıf” kavramıyla bir dizi sistematığe göre analiz edilmeye başlanmıştır (Dworkin, 2012: 43). Toplumların bu yeni kavram setiyle gündelik yaşantılarının analiz edilmesinin merkezindeki konu ise; toplumun üretken kesimi olan emek kesiminin değişim sürecinin ana öznesi olmasıdır (Harvey, 2012: 50-51). Modern devlet açısından süreç değerlendirildiğinde kapitalist devletin rasyonel algısının bir yansıması olan bürokrasi, sanayi kapitalizminin genel karakteristiğine uygun bir kavram olmuştur (Weber, 2011: 313-316). Hiç şüphesiz ki, sanayi toplumunda sınıfsal karakterlerin yansıması olarak ortaya çıkan işbölümü ile modern bürokrasi arasındaki ilişki de benzer bir şekilde rasyonel bir ilişki ağının bir parçasını temsil etmektedir (Aron, 1978: 77).

Bu sosyal, siyasal ve iktisadi dönüşümler geleneksel geniş ailenin kentler içerisinde giderek çözünmesi ve kadın-erkek ve evli olmayan çocuklardan oluşan çekirdek aile adı verilen, yaşamsal ihtiyaçlar açısından daha ekonomik bir yaşam tarzını belirleyen bir aile yapısının form bulmasına yol açmıştır. Kent ve köyler arasındaki farklılaşma ve göç dalgası geleneksel geniş ailenin parçalanarak kentlere dağılmasına yol açarken, kent içerisindeki yeni çalışma koşulları ve üretim zincirleri çekirdek aile içerisindeki bireylerin rol ve konumlanışlarını da etkilemiştir. Bununla birlikte kapitalist sistemin devamlılığı açısından oldukça büyük önem taşıyan aile kurumu, geleneksel geniş aile içerisinde yer alan patriarkal ilişkiler zincirini oluşturan bazı kurum ve kültürleri de taşımaya devam etmiş ancak ailenin geleneksel pek çok fonksiyonu da modern yaşam içerisinde birtakım yeni kurumlara aktarılmıştır.

Biz duygusunun belirgin olduğu ve daha toplumcu özellikler gösteren, çoğunlukla otoriter ve

hiyerarşik bir yapıya sahip olan, gelenek ve göreneklere dayalı kurallar sisteminin toplumsal ilişkileri düzenlediği geleneksel geniş ailenin aksine; modern çekirdek aile, gelişen modernite ve teknolojinin de etkisiyle bireyci benlik duyguları ön plana çıkarılan, mevcut devlet düzenineğin oluşturduğu liberal demokratik düzen içerisinde rasyonel mantığa dayalı kurallar sisteminin toplumsal ilişkileri düzenlediği bir yapısalılık taşımaktadır (Sayın, 1990: 531).

Geleneksel geniş aileden, modern çekirdek aileye doğru yaşanan dönüşümün aile içi roller ve fonksiyonlardaki değişim etkisi değerlendirildiğinde geleneksel geniş ailenin temel birçok fonksiyonunun piyasa mekanizmasının tahakkümüne geçtiğini söyleyebilmek mümkündür.

Bu değerlendirme ışığında modern çekirdek ailenin fonksiyonları şu şekilde irdelenebilir:

Ekonomik Fonksiyon: Parasal ekonomiye geçilmesi ve piyasa için üretim yapılması, ailenin ekonomik fonksiyonunu kaybetmesine yol açmıştır. Ücretli emeğin yaygınlaşmasıyla birlikte, üretim sürecine dâhil olamayan aile bireyi, ekonomik sahanın dışında kalmıştır (Özbay, 1984: 38). Bu şekilde bir tüketim birimi hâlini alan aile, üyelerinin sayısını sınırlandırmaya ve doğum sürecini kontrollü bir hâle getirmeye başlamıştır. Bir diğer ifadeyle geleneksel geniş ailede görülen çocuğun ekonomik değerinin (özellikle tarımda) modern çekirdek aile içerisinde giderek azalması doğurganlık kavramının geleneksel öneminin azalmasına da yol açmıştır. Diğer taraftan; kâr odaklı piyasa ekonomisi, geleneksel geniş aile içerisinde bireye sağlanan hizmetlerin büyük bir kısmını da piyasaya aktarmıştır (Eyce, 2000: 231).

Koruyuculuk Fonksiyonu: Geleneksel geniş ailenin sahip olduğu güvenlik ve koruma fonksiyonları, modern çekirdek aile ile birlikte devlet mekanizmasının işleyişi içerisinde yer alan ve toplumun en temel yapı taşı olan aileyi koruma anlayışı içerisinde hareket eden bir kamusal politika haline gelmiştir (Yasa, 1974: 5). Bu çerçevede içerisinde; sosyal güvenlik fonksiyonu da artık aile kavramının bünyesi içerisinde çıkarılarak sosyal devlet mekanizmasının bir bileşeni olmuştur (Eyce, 2000: 231).

Psikolojik ve Biyolojik Fonksiyonu: Modern çekirdek aile, geleneksel pek çok özelliğini kaybetmekle birlikte, üyelerine manevi destek olma anlamında psikolojik fonksiyonlarını korumaktadır. Modern toplumun giderek yalnızlaşan bireyi, ihtiyaç duyduğu samimi ve sıcak ortamı yine aile kurumunun içerisinde bulmakta ve böylece çekirdek aile, üyelerinin duygusal doyuma ulaşmasını sağlama ve onlar için psikolojik bir sığınma evi görme fonksiyonunu devam ettirmektedir. Günümüzde psikoloji biliminin gelişmesiyle de orantılı olarak ailenin bu fonksiyonunda da azalmalar olabileceği ifade edilmekle birlikte, mevcut düşünceler ailenin bu fonksiyonunun başka kurumlara yüklenemeyeceğini ve ailenin halen toplum içerisinde önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmesinde bu fonksiyonun önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ailenin biyolojik fonksiyonu da neslin devamlılığını sağlaması açısından

hâlen etkisini sürdüren bir başka fonksiyonu olarak önem taşımaya devam etmektedir (Eyce, 2000: 231-232).

Eğitim Fonksiyonları: Parasal ekonomide ve piyasa için üretim yapılan modern toplum içerisinde genel demografik özelliklerin yerine bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmesinin önemli görülmesi, geleneksel geniş ailenin sahip olduğu eğitimsel bilginin yetersiz kalmasına ve yeni oluşturulan toplumsal değerlerin genç kuşaklara aktararak yeniden üretiminin sağlanmasında okul adı verilen ve kamusal otorite tarafından dizayn edilen başka kurumlara fonksiyon aktarımının gerçekleşmesine yol açmıştır (Zimmerman, 1964: 73; Özbay, 1984: 38).

Dinî Fonksiyon: Geleneksel geniş ailede, ailenin içsel mekanizmasının bir parçası olan dinî fonksiyon, modern çekirdek aileye yansımakla birlikte, günümüz modern dünyasının aydınlanma çağından başlayıp süregelen dinî ve dünyevi işlerin ayrıştırılması tartışması içerisinde aile kurumu, dinî kurumlarla aynı koruyucu taban içerisinde yer almaktadır.

Boş Zamanların Değerlendirilmesi Fonksiyonu: Modern çekirdek ailenin bireyleri eğlenme ve boş zaman geçirme ihtiyaçlarının bir kısmını aile ortamının dışarısına taşıyarak ve birbirlerinden ayrı geçirerek gidermeye başlamışlardır (Eyce, 2000: 231). Hiç şüphesiz; bu durum, modern yaşamın ortaya çıkardığı bireyselleşmenin bir ürünüdür.

Prestij Sağlama Fonksiyonu: Kapitalist toplumda prestij edinmenin mutlak gerçekliği mülkiyet sahibi olmak ya da bir orta sınıf çizgisi içerisinde statü sahibi bir işi yürütmek olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, geleneksel geniş ailede görülen akrabalık, soydaşlık vb. prestij sağlayan ilkeler, modern toplum içerisinde yerini statü, mülkiyet sahipliği vb. kavramlara bırakmıştır.

Endüstri Sonrası Toplumda Ailenin Değişen Yapısı ve Fonksiyonları

Endüstri toplumunu karakterize eden çekirdek aile, endüstri sonrası toplumlarda da varlığını korumakla birlikte, bu dönemde çekirdek ailenin yanında yeni yapılarda ortaya çıkmıştır. Ailenin yapısının değişmesinde bir dizi faktör etkili olmuştur. Tıp alanındaki yeniliklerle birlikte, hastalıkların tedavisi kolaylaşmış, ortalama insan ömrü uzamıştır. Ölüm oranlarının düşmesi ve doğumların bilinçli olarak kontrol edilmesiyle birlikte yeni bir demografik duruma geçilmiştir. Kadının iş gücüne katılması doğum oranlarının düşmesinde etkili bir faktördür. Kadınların işgücüne katılmalarının artması, ücretli olarak çalışmaya başlamaları, eğitim seviyelerinin ve buna paralel olarak vasıflarının artması, işten öte kariyer yapmayı hedeflemeleri ailede kadın ve erkeğin rollerinin farklılaşmasında etkili olmuştur. Erkeğin “gelir kazanan”, kadının da “ev kadınlığı” rolünü üstlendiği geleneksel sosyal rol sistemi farklılaşmıştır. Kadının çalışma yaşamına katılması, evin geçimini sağlama rolünü erkekle

paylaşması, erkeğin aile içerisinde babalık rolünün değişiminde de etkili olmuştur. Çalışan kadının çocuklarına daha az zaman ayırabilmesi, babanın bu konudaki desteğini ve paylaşımını artırarak ebeveyn rolünü güçlendirmiştir.

Ailede eşler arasındaki iş bölümünün, rol dağılımının nispeten daha eşitlikçi bir yapıya kavuşması, aile reisi kavramının kalkması, eşler arasında mal paylaşımı uygulamaları gibi gelişmelerle kadın, hem aile içerisinde hem de toplumda daha etkili olmuş ve konumunu güçlendirmiştir (Bayer, 2013: 104). Evlilik ve çocuk sahibi olma yaşının giderek ötelenmesi, boşanma oranlarının artması ailenin değişim sürecinde etkilidir. Endüstri sonrası topluma geçişle birlikte ailenin üye sayısında bir azalma, fonksiyonlarında ve yapısında bir değişme söz konusudur.

Yeni Aile Türleri ve Alternatif Yaşam Biçimleri

Endüstri sonrası toplumda aile kurumunda meydana gelen gelişmeler sonucunda, geniş ve çekirdek aile yapısının yanında yeni aile modelleri ve alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni modeller ve yaşam biçimleri; tek ebeveynli aile, babasız aile, karışık aile, birlikte yaşama ve yolcu aileler olarak sıralanabilir (Kapız, 2002: 128; Yıldırım, 2013: 78).

Tek Ebeveynli Aile (Single Parent Family)

Tek ebeveynli aileler; çocukların anne ya da babasından biriyle yaşadığı ve ebeveynin çocuk bakımından sorumlu olduğu ailelerdir (Gladding, 2012: 75). Bu ailelerin ortaya çıkmasında boşanma, terk edilme, eşlerden birinin ölmesi, hiç evlenmeden çocuk sahibi olma gibi faktörler etkilidir (Gladding, 2012: 76; Kapız, 2002: 128). Bununla birlikte evliliğin getirdiği sorumluluklardan uzaklaşma da tek ebeveynli aileyi meydana getiren başka bir olgudur (Yıldırım, 2013: 79). 1970'li yıllardan itibaren çift ebeveynli ailelerin sayısı azalırken, tek ebeveynli ailelerin sayısında bir artışın olduğu görülmüştür. Bu durumda iki faktör etkili olmuştur. Birincisi boşanma oranlarının giderek yükselmesidir. Kadınların iş gücüne katılmaları, onların ekonomik olarak kendi yaşamlarını sürdürebilecek bir gelir elde etmelerine imkân sağlamış, bu da boşanma oranlarının artmasında etkili olmuştur. Boşanma sonrasında parçalanmış aileler tek ebeveynli aileleri oluşturmuştur. İkinci faktör ise, hiç evlenmemiş annelerin sayısındaki artıştır (Kapız, 2002: 127).

Tek ebeveynli aile yapısının günümüze özgü olmadığını, tarihte de bu aile şeklinin var olduğunu ileri süren araştırmacılar da mevcuttur. Kain (1990), geçmişte ortalama insan ömrünün günümüze kıyasla daha kısa olması nedeniyle, ebeveynlerden birinin ölümüyle ortaya çıkan tek ebeveynli ailelere, iki ebeveynli ailelere oranla daha sık rastlandığını ileri sürmüştür. Ölüm dışında, ebeveynlerin birlikteliğini tehdit eden zorunlu göç, savaş, açlık, kıtlık gibi faktörler de anne, baba ve çocuklardan oluşan aile yapısı dışında farklı aile

yapılarının ortaya çıkmasında etkilidir. Bu açıdan ailenin küçülmesini sadece endüstrileşme, modernleşme gibi sebeplerle açıklamak yeterli olmamaktadır (ASEGEM, 2011: 19-20).

1970’li yıllara kadar tek ebeveynli aile yapısını; olmaması gereken, toplumsal bir hastalık, eksiklik ve sapma olarak gören yaklaşımlar söz konusudur. Bu dönemde tek ebeveynli aile yapısından kaynaklı olduğu düşünülen suç oranlarındaki artış, çocukların okul başarılarının olumsuz etkilenmesi gibi etkenler dolayısıyla bu aile yapısının ortaya çıkmasını engellemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1970’li yıllardan sonra ise; tek ebeveynli aile yapısını bir farklılık olarak gören çalışmalara da rastlanılmıştır. Bu dönemden sonraki çalışmalarda bu aile yapısının aile üyelerine ve aile üyelerinin ilişkilerine etkileri, tek ebeveynli ailelerin yaşamış oldukları sıkıntılar, zorluklar ve bunlarla baş etme yöntemleri ile ilgili konular incelenmiştir. Ancak 1970’lerden sonra da tek ebeveynli aile yapısını toplumsal bir sapma olarak gören çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde; bu aile şeklinin çocuklarda yol açtığı sorunlar incelenmiştir (ASAGEM, 2011: 20).

Tek ebeveynli aileler günlük yaşamda karmaşık ve çok yönlü birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar arasında, ebeveynlik, çocuk bakımı, evle ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, sosyal yaşam, zaman kullanımı ve ekonomik yetersizlik yer almaktadır (Boylu ve Öztop, 2013: 211; Gladding, 2012: 79). Dünyada ve Türkiye’de tek ebeveynli ailelerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar idame etmektedir.

Bununla birlikte tek ebeveynli ailenin işlevlerini araştıran çalışmalar da söz konusudur. Bu çalışmalar sonucunda tek ebeveynli ailenin işlevleri; ekonomik, otorite, ev içi sorumluluklar (çocuk bakımı, ev işleri) ve destek mekanizmaları şeklinde dörde ayrılabilir (ASAGEM, 2011: 22).

Babasız Aile (Fatherless Family)

Özellikle batı toplumlarında ailenin yaşadığı değişimler ve çözümler, babasız aile ya da başkasının yerine bebeği taşıyan ve doğum yapan taşıyıcı anne gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında birçok baba savaşa katıldıklarından dolayı çocuklarını oldukça az görmekteydiler. Savaş sonrasında ise babalar yoğun bir iş temposuyla işe gitmekte ve çocuklarıyla sadece akşamları ve hafta sonları vakit geçirmekteydiler. Bu süre zarfında; anneler ev içinde çocuklarıyla ilgilenmekteydiler. Bu nedenlerden dolayı batı toplumlarında 1930-1970’li yıllar arası “babasız yıllar” olarak adlandırılmaktaydı (Wilson, 2002: 3). Babasızlık kavramı, boşanma oranlarındaki artışla birlikte farklı bir anlama bürünmeye başlamıştır. Babasızlık, babanın boşanma ve ayrılma sonucunda çocuklarıyla olan ilişkilerini ve beraberliğini sürdürememesi anlamına gelmektedir (Yıldırım, 2013: 79).

Babasız ailelerin çoğalmasıyla birlikte pek çok problem de ortaya çıkmaktadır. Babasız ailelerde büyüyen çocukların örnek alabileceği bir baba modeli olmadığı gibi, çocuğun baba ideali de erozyona uğramaktadır. Yapılan çalışmalarda babanın ilgisinden yoksun büyüyen ya da babasız büyüyen çocuklarda intihar eğiliminin arttığı, okul başarısının düştüğü, birçok çocuğun okulu bıraktığı, suça yönelme eğiliminin arttığı görülmüştür. Yine babasız büyüyen çocukların iki ebeveynle büyüyen çocuklara göre özgüven, başarı elde etme, kendini ifade etme gibi konularda sorunlar yaşadıkları belirtilmiştir. Babasız çocukların büyük bir çoğunluğu babanın yol göstericiliğinden uzak yetişmektedir. Baba otoritesinden yoksun yetişen çocukların, disipline olma deneyimleri ve sorumluluk geliştirebilme tutumları zayıflamaktadır. Bu çocukların evliliğe, aileye gereksiz gözüyle baktığı görülmüştür. Ayrıca bazı araştırmalar baba yoksunluğunun zihinsel gelişim üzerinde de olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir (Wilson, 2002: 2; Yıldırım, 2013: 79-80).

Karışık Aile (Blended Family)

Yüksek boşanma oranlarının etkisiyle ortaya çıkan bir diğer aile yapısı da karışık ailedir. İki boşanmış çiftin boşandıkları eşlerinden çocuk sahibi oldukları hâlde yeniden evlenerek, çocuklarını bir araya getirmeleri sonucu oluşan aileye “karışık aile” denir. Boşanmalarla birlikte, çocuklar yeni aileleriyle yaşamaya başlamakta, üvey anne, üvey kız kardeş, üvey baba, üvey büyükanne gibi çeşitli rol ve statülerle karşılaşmakta ve yeni ilişki ve akrabalıklar meydana gelmektedir. Yapılan araştırmalarda üvey ailelerde yaşayan çocukların duygusal yaşamlarında ve davranışlarında önemli problemlerin olduğu görülmüştür (Kapız, 2002: 128; Yıldırım, 2013: 80).

Birlikte Yaşama (Cohabitation)

Yetişkin bireylerin evlenmeksizin ya da başka bir deyişle resmî bir nikâh olmaksızın aynı evde birlikte yaşamalarıyla ortaya çıkan bir modeldir. Birlikte yaşayanların büyük bir çoğunluğu gençlerden, hiç evlenmeyenlerden ve boşananlardan oluşmaktadır. Birlikte yaşayanlar genellikle aynı etnisite, eğitim ve yaş grubundadır. Çoğu birlikte yaşama ilişkileri kısa süreli olmakta, bir yıldan fazla süren beraberlikler de ya evlilikle ya da ayrılıkla sonuçlanmaktadır. Birlikte yaşam, bireyler tarafından özellikle evlilik öncesi bir deneme süresi olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bu tür birlikteliklerin çoğunlukla evlilik öncesi dönemi kapsadığı söylenebilir. Ancak okul döneminde, özellikle üniversite yıllarında da birlikte yaşam şekli yaygındır. Sosyologlar tarafından yapılan çalışmalarda, birlikte yaşam sürecinden sonra gerçekleşen evliliklerde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bunun sebebi ise; birlikte yaşayan çiftlerin evliliğe olan bağlarının zayıf olmasıdır. Çiftler birlikte yaşayarak ekonomik bağımsızlıklarını sürdürebilmekte, duygusal

birlik sağlanabilmektedir. Diğer taraftan birlikte yaşayan çiftler, duygusal problemler, arkadaşlarla çeşitli faaliyetlerde bulunma fırsatlarının yok olması, ailenin ve çevrenin birtakımlığı onaylamamasından dolayı korku yaşama, kendi yaşam şeklini gizleme gibi birtakım sorunlar da yaşayabilmektedirler. (Yıldırım, 2013: 80-81; Kapız, 2002: 128-129).

Yolcu Aile (Commuter Family)

Bu tür ailelerde eşler farklı şehirlerde çalışmakta ve yaşamaktadırlar. Yolcu ailelerde eşlerden biri ikamet ettiği şehirde iken, diğeri ise işi gereği başka bir şehirdedir. Yolcu ailelerde eşler sadece hafta sonları ya da tatil gibi belirli zamanlarda görüşebilmektedirler. İki eşin aynı şehirde profesyonel bir iş bulma konusunda yaşadıkları sıkıntılar, mali ve finansal talepler, daha yüksek gelir elde etmek, kariyer için daha iyi fırsatlarının olması yolcu ailelerin sayısının artmasında belirleyici unsurlardandır (Yan Li vd. 2015: 687; Kapız, 2002: 129).

Türkiye Toplumunda Aile Yapısı ve Rollerin Dönüşümü

Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen dönüşümler, toplumsal yapı ve kurumlarda değişimi beraberinde getirmektedir. Bu dönüşümlerin aile kurumu üzerinde de birtakım etkileri söz konusu olabilmektedir. Tüm toplumlarda görüldüğü üzere; Türkiye toplumunda da aile hem etkileyen hem de etkilenen konumuyla birtakım değişikliklere uğramıştır.

Türklerin; avcı-toplayıcı düzenden yerleşik düzene geçip, İslamiyet'i kabul ettikten sonra hem maddi hem de manevi yaşayış biçimlerinde köklü dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönemde genellikle aile; anne, baba ve çocuktan oluşan, aralarında güçlü bir bağlılık ilişkisi görülen küçük insan toplulukları şeklindedir. Eski Türk toplumlarında tek eşlilik hâkim olmakla birlikte zor durumlarda (çocuğu olmama, hasta olma gibi) erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesi mümkündür. Aile içerisinde kadın ve erkek eşit söz hakkına sahiptir. Kadında; kahramanlık, analık, namuslu olma gibi özellikler aranmaktadır. Kadının doğurduğu çocuk sayısı da önem arz etmektedir. Toplumda ve ailede çocuğu özellikle erkek çocuğu olan kadının statüsü, çocuğu olmayan kadının statüsünden yüksektir. Kadın, sadece aile içerisinde değil aynı zamanda devlet yönetiminde, toplum menfaatlerinde, ekonomik yaşamda da erkek ile eşit haklara sahiptir. Aile içi ilişkiler, sevgi ve saygı temeli üzerine kurulmuştur. Erkek ve kadın birbirlerine saygılı davranmakta, kadın kız çocuğunun erkek de oğlan çocuğunun eğitimini üstlenmektedir. Ayrıca kadının hem kocası hem de çocukları üzerinde sosyal kontrol gücü vardır (Ekici, 2014:213; Eyce, 2000: 233).

Osmanlı döneminde ise; aile yapısının geniş aile mi yoksa çekirdek aile mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda aile tipinin çok çocuklu olmasının istisnai bir durum olduğu, ailelerin genellikle bir, iki ya da üç çocuğu olduğu belirtilmiş, aile nüfusunun beş kişiye kadar bile ulaşmadığı gözlemlenmiştir (Tabakoğlu, 1992: 82). Başka

bir ifadeyle; Osmanlı ailesinin anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile görünümünde olduğu, aile şeklinin geniş olmadığı sonucuna ulaşılabilir (Demirel vd., 1992: 105). Her ne kadar demografik veriler Osmanlı toplumunda aile yapısını çekirdek aile olarak yansıtsa da, bu dönemde üç kuşağın bir arada yaşadığı, yakın akraba ve kardeşlerin ailelerini de içeren ataerkil geniş aile tipinin bulunduğu belirten yazılı belgeler de bulunmaktadır. Osmanlı'da coğrafi sınırların genişliği, birbirinden farklı kültürlerin bir arada bulunması göz önüne alındığında tek bir aile yapısından bahsetmek mümkün değildir. Toplumun tüccarlar, sanatkârlar, köylüler gibi farklı ekonomik sınıflardan oluşması sebebiyle kentlerde farklı aile yapıları oluşmuş, kent ve köylerdeki aile yapısı giderek farklılaşmıştır (Canatan, 2013: 108-109). Osmanlı döneminde sanılanın aksine çok eşle evliliğin yaygın olmadığı belirtilmektedir. Geleneksel aile yapısı içinde kadın önemli bir yere sahiptir. Kadının toplumdaki ve ailedeki statüsü sahip olduğu çocuk sayısı ile doğru orantılıdır, aile içinde çocuk sayısı arttıkça kadının statüsü de yükselmektedir. Bu dönemde aile yaşamı ve evlilik kurumu çıkarılan birtakım kanunnamelerle düzenlenmiştir (Eyce, 2000: 235).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte siyasi, toplumsal ve ekonomik alanda meydana gelen değişimler; Türk ailesinin yapısında çeşitli dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönemde; aileyi etkileyen en önemli reformlardan birisi 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medenî Kanunu olmuştur. Kadın ve erkeğe eşini seçme özgürlüğü tanıyan, çok eşliliği önleyen, taraflara eşit boşanma hakkı tanıyan bu yasayla birlikte aile yaşamı demokratikleştirilmiştir (Tezcan, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tezcan_aile.pdf, E.T:23.02.2017).

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme sürecine paralel olarak kırsal kesimlerden kentlere göç başlamış, kırsal nüfus kentlere taşınmıştır. Göç ile birlikte geniş aile yapısı, aile fertleri arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilerin azaldığı, kadın ve erkeğin aile içindeki rolü ve fonksiyonunun değiştiği çekirdek aile yapısına dönüşmeye başlamıştır. Göç edilen yerdeki kültür, ilk göç eden kuşakla onların çocukları olan ikinci kuşak arasında kültür ve değer çatışmalarına sebep olmuş, bu durum aileye de yansımış ve aile içi çatışmalar yaşanmıştır. Yoksulluk; ailede çalışan fert sayısının artmasına, bu da sosyal yaşamın aile dışına taşınmasına sebep olmuştur (Ekici, 2014: 216-217).

Kadınların işgücü piyasasına katılımlarının artması, evin yönetimini, düzenini, aile bireylerinin mutluluğunu sağlayan birey şeklinde nitelendirilen kadını ve dolaylı olarak da aile yapısını etkilemiştir. Gerek ekonomik zorunluluklardan dolayı aile bütçesine katkı sağlayabilmek, gerekse de yaşam standartlarını yükseltmek, toplumda prestij kazanmak, çevre edinmek, yeni insanlarla tanışmak, ekonomik özgürlüğüne kavuşmak gibi bir dizi psikolojik sebepten ötürü çalışma yaşamında yerini alan kadın, kimi zaman eşlik ve annelik rollerini

ikinci plana atmak zorunda kalmış, kimi zaman da hem işteki hem de evdeki rollerini birlikte yürüterek maddi ve manevi olarak ağır bir yükün altına girmiştir. Evde çocuklara ya da yaşlılara bakım hizmeti veren kadının, ev dışında çalışmaya başlamasıyla birlikte bakım sağlayıcı rolünü kreş, bakımevi, huzurevi gibi başka kurumlar üstlenmeye başlamıştır. Çalışan kadın, kariyerini ön planda tutarak ya çocuk sahibi olmayı ötelemiş ya da daha az çocuk yapmayı tercih etmiştir (Ekici, 2014; 220-221).

Türkiye toplumundaki aile kompozisyonuna bakıldığında geleneksel geniş aileden, çekirdek aile, tek ebeveynli aile ve yolcu ailelere kadar çeşitlenen farklı aile tiplerinin bir arada olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de aile biçimleri statik bir yapıya sahip olmayıp temelde ataerkil olan sonradan çekirdek aileye evrilen ya da ilk oluşumunda çekirdek aile tipolojisinde olup sonradan geniş aileye dönüşen aileler gibi örneklemi de barındırmaktadır (Eyce, 2000; 237). Türk ailesinin zamanla modern nitelikler kazanmış olmakla birlikte, kısmen geleneksel özelliklerini de sürdürdüğü söylenebilir. Başlık parası, kan davası, akraba evlikleri gibi feodal değerler azalmıştır. Türk ailesinde çevreden soyutlanmış ilişkilerden ziyade birinci dereceden akrabalarından diğer akrabalara doğru genişleyen ilişkiler ağı söz konusudur ve bu durum bireyciliğin arttığı bugünün toplumlarında insanların birbirlerine yabancılaşmasını önleyici ya da en azından yavaşlatıcı bir etkiyi de beraberinde getirmektedir. Türkiye’de özellikle orta ve üst sınıflar içerisinde yer alan ailelerde çocuksuzluğun ya da tek çocuklu aile olma eğiliminin arttığı da görülmektedir. Ayrıca son yıllarda boşanma oranlarının artmasına paralel olarak tek ebeveynli aile sayısında da artış gözlemlenmektedir (Tezcan, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tezcan_aile.pdf, E.T:23.02.2017).

Sonuç

Aile kavramı, gerek sürdürdüğü geleneksel ilişki ağlarıyla gerekse de modern yaşamın kendi içsel mekanizmasında meydana getirdiği dönüşümlerle birlikte toplumsal bir kurum olarak günümüzde de önemini giderek artırmaktadır. Endüstri devrimi sonrası geleneksel değerlerinin büyük bir kısmını piyasa mekanizması ve koruyucu devlet otoritesine bırakan aile, günümüz post modern dünyasının etkileşimleriyle birlikte birtakım yeni formlar edinmiştir. Endüstri sonrası toplumda aile yapısı ve fonksiyonları bakımından önemli değişimler yaşanmıştır. Teknolojik yenilikler, sağlık ve tıp alanındaki gelişmeler, kadınların işgücüne katılımlarının artması, evlilik sistemindeki değişimler, boşanma oranlarının artması, evlenme ve çocuk sahibi olma yaşının giderek ötelenmesi aile kurumunda yaşanan farklılaşmanın nedenlerini oluşturmaktadır. Anne, baba ve çocuktan oluşan klasik çekirdek aile yapısının yanında tek ebeveynli aile, karışık aile, yolcu aile, babasız aile ve birlikte yaşama gibi yeni aile biçimleri ve alternatif yaşam şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni

biçimlenmelerin, çekirdek aile içerisinde türediğine yönelik tartışmalar bir taraftan süregelirken; diğer yandan çekirdek aileye alternatif olup olamayacağı konusu tartışılmaya devam etmektedir.

Geçmişten günümüze Türkiye toplumunun aile yapısında değişim ve dönüşüme neden olan pekçok faktör söz konusu olmakla beraber batı toplumlarında görülen aile anlayışı ya da aile yapısında meydana gelen dejenerasyon süreçlerinin Türk ailesinin yapısına da sirayet ettiği söylenebilir. Türkiye toplumu halen hem geleneksel hem de modern özellikleri taşıyan aile yapısını korumaya devam etmekle ve aile içi dayanışma gibi unsurlarını sürdürmekle birlikte post modern çağın bireyselleşen dünyasının dönüştürücü etkisinden de nasibini almaktadır.

Kaynakça

Arat, N. (1986), *Kadın Sorunu*, İstanbul: Say Yayınları.

Aron, R. (1978), *Sanayi Toplumu*, (Çev. E.Gürsoy), İstanbul: Dergâh Yayınları.

ASAGEM. (2011), *Tek Ebeveynli Aileler Araştırması*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:148.

Bayer, A. (2013), Değişen Toplumsal Yapıda Aile, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 101-129.

Boylu, A., A. & Öztıp, H. (2013), Tek Ebeveynli Aileler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri , *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:19, 207-220.

Braudel, F. (2013), *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, (Çev. İ. Yerguz), İstanbul: Say Yayınları.

Canatan, K. (2013), Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi, (Ed. K. Canatan & E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 97-119.

Çağan, K. (2013), Ailenin İşlevleri, (Ed. K. Canatan & E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 83-93.

Çağatay, T. (1990), Modern Aile ve Sosyal Problemleri, (Der: B.Dikeçliçil & A.Çiğdem), *Aile Yazıları 2*, Ankara: T.C. Başbakanlık A.A.K. Bşk. 95-143.

Çelebi, N. (1990), *Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları*, Konya: Sebat Yayıncılık.

Demirel, Ö. vd. (1992), “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_11_sosyokulturel_degisme_surecinde_turk_ailesi__i.pdf (E.T. 23.02.2017), 89-153.

Dworkin, D. (2012), *Sınıf Mücadeleleri*, (Çev. U. Özmakas), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekici, F. Y. (2014), Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S:30, 209-224.

- Eyce, B. (2000), Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, Sayı:4, 223-244.
- Giddens, A. (2012), *Sosyoloji – Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (Çev. Ü. Y. Battal), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gladding, T. S. (2012), *Aile Terapisi Tarihi, Kuram ve Uygulamaları*, (Çev. İ. Keklik & İ. Yıldırım), Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Goody, J. (2004), *Avrupa'da Aile*, (Çev. S. Aksoy), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gökçe, B. (1976), Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, *Hacettepe Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi*, C:8, S:1-2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 46-67.
- Gökçe, B. (1991), *Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Aile Yazıları I*, Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Günindi Y. & Giren S. (2011), Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi, *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:31, 349-361.
- Hançerlioğlu, O. (1976), *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harvey, D. (2012), *Sermaye Muamması, Kapitalizmin Krizleri*, (Çev. S. Savran), İstanbul: Sel Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1984), Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım, *Türkiye'de Ailenin Değişimi*, (Der: N. Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 15-34.
- Kapız, S. (2002), *Sosyal Değişim Sürecinde İşve Yaşam Etkileşimi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Könezoğlu, B. (2006), *Aile ve Ailenin Korunması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lefebvre, H. (2014), *Kentsel Devrim*, (Çev. S. Sezer), İstanbul: Sel Yayınları.
- Mazoyer, M. & Roudart, L. (2009), *Dünya Tarım Tarihi – Neolitik Çağdan Günümüzdeki Krize*, (Çev. Ş. Ünsaldı), Ankara: Epos Yayınları.
- Mc Neill, W. (1989), *Dünya Tarihi*, (Çev. A. Şenel), Ankara: V Yayınları.
- Michel, A. (1984), *Feminizm*, (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi.
- Morgan, H. (1986), *Eski Toplum I*, (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Ozankaya, Ö. (1979), *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971), *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara: DTCF no:200.
- Özbay, F. (1984), Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması, *Türkiye'deki Ailenin Değişimi* (Der: N. Erder), Ankara: Türk Sosyal

Bilimler Derneği, 35-64.

Sayın, Ö. (1994), *Aile Sosyolojisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Tabakoğlu, A. (1992), "Osmanlı Toplumunda Aile", *SosyoKültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara

http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_11_sosyokulturel_degisme_surecinde_turk_ailesi__i.pdf (E.T. 23.02.2017), 84-88.

Tezcan, M. (2006), *Cumhuriyetten Günümüze Türk Ailesinin Dünü, Bugünü, Geleceği (Sosyo-Kültürel Açıdan)*, Çevrim İçi, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/tezcan_aile.pdf, (E.T. 23.02.2017), 1-9

Weber, M. (2011), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. T. Parla), İstanbul: Deniz Yayınları.

Wilson, T. (2002), *Myths and Facts About Fatherlessness*, (Erişim Tarihi:25.02.2016), <http://www.nownys.org/docs/fatherlessness%20article.pdf>.

Yan Li, S., Roshan, S., Abdullah, C. M. & Abdullah, H. (2015), *Commuter Families: Parental Readiness, Family Environment And Adolescent Scholl Performance*, *Procedia-Scholl And Behavioral Sciences*, 172, 686-692.

Yasa, İ. (1973), *Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, XXVIII, Mart – Haziran 1973, 1-2, Ankara.

Yıldırım, E. (2013), *Aile ve Evlilik Türleri*, (Ed. K. Canatan & E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 65-81.

Zimmerman, C. (1964), *Yeni Sosyoloji Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.